

*Həsənov Səbuhi Mais oğlu,
doktorant,
Azərbaycan Kooperasiya Universiteti,
E-mail: hesenov.sebuhi.1991@mail.ru
© Həsənov S.M., 2022*

UOT - 379.85; 330.564.22

AZƏRBAYCANDA TURİZM SAHİBKARLIĞININ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi – Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün prioritet olan qeyri-neft sektorunun əsas tərkib istiqamətlərindən biri olan turizm sferasında sahibkarlığın inkişafının mövcud vəziyyəti, təhlili və qiymətləndirilməsi, həmçinin perspektiv inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsidir.

Tədqiqatın metodologiyasını Azərbaycanda turizm xidmətləri ilə əlaqədar fəaliyyətlərdə bilavasitə iştirak edən sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətinin mövcud vəziyyəti və inkişaf dinamikası ilə əlaqədar iqtisadi ədəbiyyatlardakı müqayisəli yanaşmalar və statistik təhlillər təşkil edir.

Tədqiqatın nəticələri - Azərbaycanda turizm sahibkarlığının inkişafına mane olan problemlər müəyyənləşdirilmiş, onların təhlili aparılmış və qiymətləndirilmişdir. Həmçinin Azərbaycanda turizm sahibkarlığının inkişafı üçün bir sıra təkliflər verilmişdir. Azərbaycanda turizm infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi və yaxud yenilənməsi, həmçinin dövlət dəstəyi mexanizmlərinin inkişaf etdirilməsi ölkədə turizmin inkişafına stimula yarada bilər.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - respublikada turizm xidmət sferasının mövcud vəziyyəti, onun təhlili və formalaşması istiqamətləri tədqiq olunmuşdur. Həmçinin, Azərbaycanda xidmət sferası üzrə sahibkarlığın mövcud vəziyyəti, xüsusilə işğaldan azad olunmuş ərazilərdə turizm xidmətlərinin inkişafının zəruriliyi ön plana çəkilir. Turizm xidməti sektorunda olan mövcud problemlər açıqlanır və onların aradan qaldırılması yollarını müəyyənləşdirilir. Turizmin inkişafının təmin olunması istiqamətləri barədə təkliflər verilir.

Açar sözlər: sahibkarlıq, turizm xidmətləri, turizm infrastrukturunu, sosial-iqtisadi inkişaf, səyahət agentlikləri, turizm müəssisələrinin əsas göstəriciləri.

G İ R İ Ş

Turizmin iqtisadiyyatın əsas hərəkətverici qüvvələrindən biri olmasını inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsindən müşahidə etmək olar. Turizmin inkişafı təkcə dövlət büdcəsinin formalaşması və ticarət balansının sabitləşməsinə ilə deyil, həmçinin ölkədəki işsizliyin aradan qaldırılmasına və bütün iqtisadi fəaliyyət sahələrinə təsir göstərir. Xidmətlər sektorunun əsas tərkib hissələrindən biri olan turizm xidmətləri bir çox ölkələrin iqtisadiyyatında əhəmiyyətli rola malikdir.

Turizm xidmətləri digər iqtisadi fəaliyyət sahələri ilə bilavasitə əlaqədar olduğundan sektorun inkişafının ölkə iqtisadiyyatına təsiri çox böyükdür. Hər bir iqtisadi fəaliyyət sahəsində olduğu kimi, turizm xidmətlərinin reallaşmasında əsas rolunu sahibkarlıq fəaliyyəti oynaya

yır. Turizm sektorunda sahibkarlığın inkişafı həm regional, həm də ölkə səviyyəsində sosial-iqtisadi inkişafa stimül yaradır. Son illərdə Azərbaycanda turizm sektorunun inkişafına məqsədyönlü dövlət dəstəyi verilmişdir. Bunun məntiqi nəticəsi olaraq turizm xidmətlərinin gələcək inkişafı üçün böyük perspektivlər gözlənilir.

Azərbaycanın turizm sahibkarlığı potensialı

Sahibkarlıq fiziki şəxslərin, onların birliklərinin, habelə hüquqi şəxslərin mənfəət və ya şəxsi gəlir əldə etmək məqsədilə özlərinin cavabdehliyi və əmlak məsuliyyəti, yaxud digər hüquqi və ya fiziki şəxslərin adından qanunvericilikdə qadağan edilməyən təsərrüfat fəaliyyətinin bütün növləri, o cümlədən məhsul istehsalı, satışı və xidmətlər göstərilməsi formasında həyata keçirdikləri müstəqil təşəbbüskarlıq fəaliyyətidir [5, s. 286]. Turizm sahibkarlığı turizm xidmətlərinin reallaşdırılması vasitəsi olub, hazırda bir çox inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatının əsas multiplikativ iqtisadi fəaliyyət sahələrindən biri kimi qəbul edilməkdədir. Bazar iqtisadi sistemini əsas inkişaf istiqaməti kimi qəbul etmiş ölkələrdə turizmin dinamik inkişafı bu sahənin daha geniş miqyasda tədqiqi və inkişaf perspektivlərinin müəyyən edilməsi zərurətini meydana çıxarır. Müstəqilliyini yenidən bərpa etmiş Azərbaycanın da zəngin turizm potensialına malik olması ölkədə turizm sahibkarlığının inkişafını şərtləndirən amillərdəndir.

Dünyanın müxtəlif bölgələrində mövcud olan 11 iqlim növünün 9-nun Azərbaycanda mövcudluğu ölkəmizdə istirahət və sağlamlıq turizminin inkişafı üçün münbit şərait yaradır. Azərbaycan Qafqaz regionunda il ərzində günəş işığının ən uzun müddətdə düşdüyü ölkədir. Azərbaycanın relyefi çox fərqli və mürəkkəb quruluşa malikdir. Belə ki, ölkədə yüksəklik fərqləri - 26 m. ilə 4466 m. arasında dəyişir. Beləliklə, ölkənin müxtəlif relyef formalarına malik olması da turizm baxımından təbii ehtiyatları özündə əks etdirir [11, s. 101]. Bunlara örnək olaraq, yüksək şlalələr, nadir ağac növləri, rəngarəng bitki növləri və köçəri quşların qışlaq sahələrini qeyd edə bilərik. Bununla yanaşı, Azərbaycanda 1000-ə yaxın mineral su qaynaqları vardır. Bu müalicə suları ilə yanaşı, ölkəmizin vulkan palçıqları, duzlu göllər, müalicə əhəmiyyətli su qaynaqları, müalicə xarakterli neft resursları (Naftalan) - müalicə olunmaq, sağlamlığını qorumaq və ya istirahət etmək üçün bütün imkanları yaradır.

Digər tərəfdən, Azərbaycanın yüksək relyef sahələrinə (Böyük Qafqaz, Kiçik Qafqaz və Talış dağları) sahib olması dağ, qış və ov turizminin inkişafı baxımından yüksək potensial kəsb edir. Bir sözlə, Azərbaycan turizm fəaliyyətlərinin reallaşdırılması baxımından olduqca müxtəlif və geniş turizm potensialına malikdir. Bu müxtəlifliklərdən və ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi ölkə iqtisadiyyatının inkişafını təmin edə bilən bir turizmin formalaşması və turizm sahibkarlığının inkişafı zərurətini yaradır [7, s. 180].

Azərbaycanın zəngin turizm potensialına sahib olması ölkədə turizm xidmətləri sferasının inkişafına münbit şərait yaradır. Araşdırmalar göstərir ki, sahənin inkişafı üçün zəruri ola biləcək əsas amil idarəetmədə fəaliyyətin səmərəli təşkili və bazar iqtisadiyyatının tələblərinə cavab verən mühitin formalaşdırılmasıdır.

Azərbaycanda turizm sektorunun inkişafının təmin olunmasına istiqamətlənmiş dövlət siyasəti

Azərbaycanda turizm iqtisadiyyatının böyük inkişaf potensialı və perspektivlərinə malik olmasında ölkənin zəngin mədəni-tarixi irsi və əlverişli təbii şəraiti xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycanda turizm xidmətlərinin inkişafına nail olunması mühüm vəzifələrdən biri kimi qarşıya qoyulmuşdur. Ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin 2010-cu ildə imzaladığı sərəncamla təsdiq olunan “Azərbaycan Respublikasında 2010-2014-cü illərdə turizmin inkişafına

dair Dövlət Proqramı” ölkədə turizm sektoru ilə əlaqədar çatışmazlıqların operativ formada həll edilməsi və bu sahənin inkişafının intensivliyinin təmini üçün hazırlanmış və icra olunmuşdur.

Turizmin inkişafının təmin edilməsi məqsədi ilə aparılan məqsədyönlü islahatlar, qəbul edilmiş dövlət proqramlarının uğurla icrası və formalaşdırılmış modern infrastruktur həm regionlarda, həm də Bakıda turizm iqtisadiyyatının yeni inkişaf mərhələsinə çıxarılmasına imkan verir. Bütün bunların nəticəsində Bakı dünyanın aparıcı otellərinin yerləşdiyi məkana çevrilmişdir. Bu otellərə “Excelsior Hotel Bakı”nu, “Kempinski Badamdar”ı, “Hilton Bakı”nu, “Sheraton Bakı Airport Hotel”ni, “Jumeirah Bilgah Beach Hotel”ni, “JW Marriott Absheron”nu, “Four Seasons Hotel Bakı”nu və s. qeyd etmək olar. Heydər Əliyev prospektində inşa edilmiş 5 ulduzlu “Excelsior Hotel Bakı” 2008-ci ildə istifadəyə verilmişdir. Otel Bakının mərkəzində yerləşməklə müasir dəbdəbəni və qədimliyi özündə birləşdirir.

2011-ci ildə dövlət başçısı İlham Əliyevin iştirakı ilə Bakıda açılışı olan beşulduzlu “Kempinski Hotel-Badamdar” kompleksi isə Azərbaycanın qarşıya qoyduğu böyük məqsədlərinin növbəti əyani nümunəsidir. Avropada və dünyada yüksək səviyyəli infraqurultura və xüsusi imicə malik Kempinski otellər qrupunun standartlarına uyğun inşa edilən otel kompleksi, eyni zamanda beynəlxalq səviyyəli nadir memarlıq incilərindən biridir. Obyekt insanın intellektual potensialının, təxəyyül imkanlarının tükənməzliyi və hədsiz dərəcədə zənginliyinin bariz sübutudur. Həmçinin istirahət mərkəzi kimi də fəaliyyət göstərən “Kempinski Badamdar” otel kompleksi həm vətəndaşların, həm də turistlərin mənəvi tələbatlarının ödənilməsinə xidmət edir. Demək olar ki, əsasən dünyanın ən inkişaf etmiş ölkələrində fəaliyyət göstərən bu cür otellər iş adamları, turistlər və qonaqlar üçün ən yüksək keyfiyyətdə xidmətlər təklif edirlər.

Dünyanın ən məşhur brendlərindən biri olan beşulduzlu “Hilton Bakı” otel kompleksi də ölkənin paytaxtında fəaliyyət göstərməkdədir. Dünyanın müxtəlif ölkələrinə turistlərə yüksək keyfiyyətdə mehmanxanalar, xidmətlər və istirahət zonaları təklif edən “Hilton” otellər şəbəkəsi 100 ilə yaxındır fəaliyyət göstərir. 84 ölkədə yüksək xidmət ənənəsini davam etdirən “Hilton Worldwide” şirkətinə məxsus “Hilton Bakı” otelinin Azərbaycanın paytaxtında fəaliyyət göstərməsini böyük uğur kimi qiymətləndirmək olar.

Azərbaycanda turizm xidmətləri üzrə sahibkarlığın mövcud vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi

Turizmdə sahibkarlıq özlərinin cavabdehliyi və əmlak məsuliyyəti ilə qanunvericiliklə qadağan edilməyən təsərrüfat fəaliyyətinin bütün növləri, o cümlədən məhsul istehsalı, satışı və xidmətlər göstərilməsi formasında həyata keçirdikləri müstəqil təşəbbüskarlıq fəaliyyətidir. Turizmin sahələrinin miqyası və tərkibində müxtəlif təyinatlı fəaliyyət sahələrini birləşdirməsi orada olan sahibkarlıq imkanlarını da artırır. Turizm xidmətlərində sahibkarlığın istiqamətlərini aşağıdakı kimi təsnifləyirik:

- sərnişin daşınması;
- mehmanxana və əlaqədar xidmətlər;
- turizm məhsulları istehsalı;
- səhiyyə, təhsil, sosial xidmətlər.

Turistlərin gecələmələrinin təmin edilməsi tarixi qədim zamanlara söykənir. Qədim dövrlərdə bu missiyanı karvansaralar yerinə yetirərək səyahətçiləri qonaq edirdilər. Günümüzdə mehmanxanalar və onların göstərdikləri xidmətlərin əsas tərkib elementlərindən olan qidalanma xidmətləri böyük əhəmiyyət kəsb edirlər. Artıq bir çox mehmanxanalar özlərində xüsusi otaqları, iclas və konfrans zallarını, restoranları, barları, əyləncə obyektlərini, hədiyyə

AUDIT 2022, 1 (35), səh.90-100.
AUDIT 2022, 1 (35), pp. 90-100.

mağazalarını, oyun zallarını, sağlamlıq klubları və digər xidmətləri koordinasiya edir. Müasir dövrdə mehmanxanaları və qida ilə təminatı turizm sənayesinin inkişaf göstəriciləri kimi qiymətləndirə bilərik. Qonaqlama yerlərini əsasən mənfəətli və mənfəətsiz xidmətlərin göstərilməsi baxımından iki növdə qruplaşdırıla bilərik. Pul qarşılığında qonaqlama xidmətlərini təklif edən müəssisələrə otelləri, motelləri, hostelləri və digərlərini misal göstərə bilərik. Mənfəət güdməyən qonaqlamalara isə şəxsi evləri, universitet (kollec, məktəb, lisey) yataqxanalarını, sağlamlıq ocaqlarını aid etmək olar.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində təhlil edilməsi zəruri olan əsas amillərdən biri turizm xidmətlərini həyata keçirən mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrin mülkiyyət növləri üzrə qiymətləndirməkdir. Nəzərə alsaq ki, müasir iqtisadiyyatda xüsusi sektorun rolu daha qabarıqdır, turizmdə də bu sektorun inkişafına daha çox diqqət ayrılması məqsədəuyğun olar. Azərbaycanda mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrin mülkiyyət növləri üzrə təhlilini aparan zaman cədvəl məlumatlarına əsasən müşahidə edirik ki, son 10 ildə xüsusi sektorun payı daha çoxdur. 2019-cu ilin statistik məlumatlarına əsasən isə mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrin mülkiyyət növləri üzrə sayında xüsusi sektorun payı 92,21% təşkil edir.

Cədvəl 1.

Mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrin mülkiyyət növləri üzrə sayı, vahid

Müəssisələrin sayı	2015	2019	2020	2020-ci ildə mülkiyyət növlərinin ümumi göstəriciyə görə xüsusi çəkisi, faizlə.
	536	642	655	100
o cümlədən mülkiyyət növləri üzrə:				
dövlət	49	33	33	5
xüsusi	470	592	604	92
xarici	12	12	13	2
birgə	5	5	5	1

Mənbə: Cədvəl Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır [12].

Ölkədə turizm xidməti müəssisələrinin mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi zamanı tədqiq edilməsi zəruri olan elementlərdən biri də mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələr və onların əsas göstəriciləridir. Bu göstəricilərə əsasən ölkədə fəaliyyət göstərən müvafiq müəssisələrin sayı, nömrələrin sayı və birdəfəlik tutumu, yerləşdirilən şəxslərin sayı, işçilərin sayı və maliyyə göstəriciləri və s. daxildir. Cədvəl məlumatlarından 2019-cu ildə 2015-ci ilə nisbətən ölkədə fəaliyyət göstərən müvafiq müəssisələrin sayında 1,2 dəfə, nömrələrin sayı və birdəfəlik tutumunda 1,3 dəfə, yerləşdirilən şəxslərin sayında 2,3 dəfə, işçilərin sayında 1,5 dəfə, müəssisələrin istismarı nəticəsində daxil olan gəlirlərdə 2,5 dəfə, müəssisələrin istismarı üzrə xərclərdə 1,8 dəfə, büdcəyə ödənilmiş ƏDV və digər vergilərdə isə 1,5 dəfə artım müşahidə olunur.

Mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrin əsas göstəriciləri

	2015	2018	2019	2020	2019-cu ildə 2015-ci ilə nisbətən, dəfə.
Mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrin sayı, vahid	536	596	642	655	1,2 d.
Birdəfəlik tutum, yer	37.278	46.693	49 980	50.687	1,3 d.
Nömrələrin sayı, vahid	17.953	22.192	23 865	24.195	1,3 d.
Yerləşdirilmiş şəxslərin sayı-cəmi, nəfər	838.145	1 749 475	1 919 765	668.813	1,3 d.
İşçilərin sayı, nəfər	8.364	11.407	12 481	10.731	1,5 d.
Müəssisələrin istismarından daxil olan gəlir, min manatla	183.055,1	359.453,0	450 188,5	116.798,0	2,5 d.
Müəssisələrin istismar xəcləri, min manatla	171.730,8	277.680,5	308 342,5	171.805,1	1,8 d.
Büdcəyə ödənilmiş ƏDV və digər vergilər, min manatla	28.098,5	33.323,1	42 252,5	15.018,2	1,5 d.

Mənbə: Cədvəl Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır [12].

Səyahət-istirahət və iş məqsədilə formalaşan bir tələbatdır. Səyahət etməmişdən öncə onun qarşısında həm nəqliyyat, həm də qonaqlama yerlərinin seçilməsi kimi amillər dayanır. Xüsusilə, əgər səyahət istirahət məqsədi üçün nəzərdə tutulursa, səyahətçinin maraq dairəsində səfər edəcəyi yerin xüsusiyyətləri - aktivliklər, qiymətlər, qida ilə təminat kimi amillər mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Turizm iqtisadiyyatının əsas hərəkətverici qüvvələrindən biri də turizm agentlikləridir. Onların üzərinə düşən əsas iş turizm xidmətlərini təklif edən müəssisə və təşkilatlarla turizm xidmətlərindən istifadə etmək istəyən istehlakçılar arasında münasibətləri formalaşdıraraq mənəfət əldə etməkdir. Səyahət agentlikləri və turoperatorların mülkiyyət növləri üzrə statistik göstəricilərin təhlilini apararkən isə müşahidə edirik ki, bu fəaliyyəti həyata keçirən müəssisələrin sayında xüsusi mülkiyyətin payı daha çoxdur. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində bu meyli normal qiymətləndirmək olar. Bu artım 2010-cu illə müqayisədə 2018-ci ildə 3 dəfəyə yaxın olmuşdur. Biz bu artımı həm səyahət agentlikləri və turoperatorlarda çalışan insanların sayında, həm gəlirlərdə, həm də atılmış turizm yollayışlarının sayında və dəyərində müşahidə edə bilərik.

Cədvəl 3.

Səyahət agentlikləri və turoperatorların mülkiyyət növünə görə sayı

Müəssisələrin sayı	2006	2010	2015	2019	2020	2019-cu ildə 2006-cı ilə nisbətən, dəfə.
	96	126	243	432	300	4,5 d.
ondan:						
dövlət	3	2	2	2	2	0,6 d.
qeyri-dövlət	93	124	241	430	298	4,6 d.
o cümlədən:						
xüsusi	88	119	227	393	272	4,5 d.
xarici	3	3	6	32	22	10,6 d.
birgə	2	2	8	5	4	2,5 d.

Mənbə: Cədvəl Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır. [12]

Tur agentlikləri turistlərlə turizm xidmətlərini həyata keçirən müəssisələr arasında vasitəçilik edərək komissiya müqabilində turizm xidmətlərini təklif edən müəssisələrlə səyahətin detallarını (daşınma biletlərini, otelləri, tur operatorları) razılaşdırən bazar subyektidir. Beləliklə, turizm agentliklərini səyahət təqvimlərində, qonaqlama yerlərinin seçilməsində, qiymətlərin təyin olunmasında və s. amillərdə ixtisaslaşmış bir institut adlandırma bilirik.

Cədvəl 4.

Səyahət agentlikləri və turoperatorların əsas göstəriciləri

Əsas göstəricilər	2006	2010	2015	2019	2020	2019-cu ildə 2006-cı ilə nisbətən, dəfə
Səyahət agentlikləri və turoperatorların sayı, vahid	96	126	243	432	300	4,5 d
İşçilərin sayı, nəfər	779	1418	1.586	2205	1464	2,8 d.
Səyahət agentlikləri və turoperatorların əldə etdiyi gəlir, min manat	8480,0	19065,3	36.482,2	63363,8	16147,3	7,4 d.
Məhsul (xidmət) istehsalına çəkilən xərclər, min manat	7054,4	17811,3	30.811,6	50400,0	21899,7	7,1 d.
Satılmış turizm yollayışlarının sayı, ədəd	20256	34121	44.615	63885	5342	3,1 d.
Satılmış turizm yollayışlarının dəyəri, min manat	7697,1	25848,7	33.474,7	78.132,2	4.988,4	10,1 d.
Qəbul edilmiş və göndərilmiş turistlərin sayı, nəfər	45605	69923	73.527	99.507	8.205	2,1 d.

Mənbə: Cədvəl Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır [12].

Azərbaycanda turizm sahibkarlığının inkişafına dəstək məqsədilə aşağıdakı istiqamətlərdə islahatların həyata keçirilməsini məqsəduyğun hesab edirik:

- dövlət tərəfindən turizm xidmətlərinə istiqamətlənmiş məqsədli infrastruktur layihələrinin icrasının davam etdirilməsi;

- bazar iqtisadiyyatının qanunlarının davamlılığının təmin edilməsi ilə dövlət nəzarət mexanizmlərinin mütəmadi olaraq təkmilləşdirilməsi;

- infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsinə daxili və xarici investorların cəlb edilməsi;

- infrastruktur layihələrinin müasir elmi texniki tərəqqinin nailiyyətlərinə müvafiq olaraq icrası və rəqəmsallaşdırmanın təmin edilməsi;

- infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi zamanı regionlar arasında tam inteqrasiyanın təmin edilməsi və s.

Azərbaycanın erməni işğalından azad olunmuş ərazilərində turizm xidmətlərinin formalaşması və inkişafı perspektivləri

Azərbaycan iqtisadiyyatı tarixində, xüsusilə də turizmin inkişafında yeni səhifə açacaq hadisələrdən biri də uzun illər erməni işğalı altında qalmış torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi ilə əlaqədardır. Ermənistan Silahlı Qüvvələrinin dəfələrlə törətdikləri təxribatlar uzun illərdir ki, Azərbaycan Silahlı Qüvvələri tərəfindən adekvat tədbirlərlə yatızdırılırdı. Lakin uzun sürən anlamsız siyasi-diplomatik müzakirələr və düşmənin daha da azğınlaşması, həmçinin 2020-ci il 27 sentyabrda cəbhəboyu ərazilərdə genişmiqyaslı törətdiyi təxribatlar Azərbaycan Silahlı Qüvvələri tərəfindən “II Qarabağ müharibəsi”, “Vətən müharibəsi” və yaxud “Dəmir yumruq əməliyyatı” adlandırdığımız müharibənin başlanması ilə nəticələndi. 44 gün davam edən və Azərbaycanın şanlı zəfəri ilə nəticələnən bu əməliyyatı Azərbaycan tarixinin dönüm nöqtəsi adlandırma bilərik. Bu şanlı zəfər Azərbaycanda sosial-iqtisadi, mədəni, sosial-psixoloji və s. amillər baxımından əsaslı müsbət dəyişikliklərə stimül yaradacaqdır. Regionun rəngarəng təbii mühitə, zəngin yeraltı və yerüstü ehtiyatlara, əlverişli coğrafi mövqeyə və iqlimə, böyük iqtisadi potensiala malik olması Azərbaycanın perspektiv sosial-iqtisadi inkişafı üçün böyük imkanlar yaradır. Lakin bütün bu məsələlərin həlli və regionda müasir standartlara cavab verəcək həyatın bərqərar olması müəyyən dövrü əhatə edəcəkdir. 30 ilə yaxın müddətdə erməni xislətinin regionda yaratdığı fəsadlar həddindən artıq böyükdür. Bu fəsadlara regiondan didərgin salınmış əhalimizə dəyən maddi və mənəvi ziyanları, həmçinin Azərbaycanın milli-mədəni nemətlərinə, həmçinin iqtisadiyyatına vurduğu ziyanları nümunə kimi göstərə bilərik. İqtisadiyyat Nazirliyinin məlumatlarına əsasən, işğal altında olan torpaqlarda 7 rayon mərkəzi, 6 şəhər, 12 qəsəbə, 830 kənd, 700 xəstəxana və tibb müəssisəsi, 6 dövlət teatru, 368 klub, 85 musiqi məktəbi, 600 sənaye və kənd təsərrüfatı müəssisələri dağıdılıb, talan olunub, 1 milyon hektardan çox kənd təsərrüfatı sahəsi, o cümlədən təxminən 128 min suvarılan torpaq, 35 min hektara yaxın üzüm və meyvə bağları məhv edilərək dövriyyədən çıxarılıb. İşğala qədər ölkə üzrə ÜDM istehsalının 24%-i üzüm istehsalının 41%-i, kartof

istehsalının 46%-i, ət istehsalının 18%-i, süd istehsalının 34%-i həmin rayonların payına düşüb. İşğal ölkənin su ehtiyatlarına ciddi ziyan vurub [9]. Lakin Azərbaycan xalqı və dövləti bütün bu dövr ərzində birlikdə bu problemi həll etmiş və onun tarixə həkk olunmasına nail olmuşdur. Şanlı zəfərdən sonrakı dövrdə işğaldan azad olunmuş ərazilərdə aparılan genişmiqyaslı tədbirlər və islahatlar Azərbaycanın regionda həyatın qısa müddətdə bərpa edilməsinə nail olacağına böyük ümidlər verir.

Post-münaqişə dövründə Azərbaycan regionda bir sıra sahələrdə olduğu kimi, iqtisadi potensialdan da səmərəli istifadə etmək məqsədilə əsaslı tədbirləri reallaşdıracaqdır. Bu sahələrdən biri də regionda turizmin inkişaf etdirilməsidir. Region bir sıra xüsusiyyətlərinə görə müxtəlif növ turizm xidmətlərinin inkişafı üçün potensial imkanlara malikdir. Bunlara aşağıdakıları göstərmək olar: müalicə məqsədli turizm, işgüzar turizm, etnik turizm, kənd turizmi, ekoturizm, dini turizm, idman turizmi, rekreasiya turizmi, qış turizmi, müharibə turizmi və s. Yuxarıda adları qeyd olunan turizm növlərinin əksəriyyəti Azərbaycanın digər regionları üçün də xarakterik olsa da, müharibə turizmini işğaldan azad olunmuş ərazilər üçün daha uyğun hesab etmək olar. Üzərindən qısa müddət keçməsinə baxmayaraq, artıq bu turizm növünün inkişafı üçün dövlət tərəfindən bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir. Buna nümunə kimi Ermənistan Silahlı Qüvvələri tərəfindən 30 ilə yaxın müddət ərzində yaradılan müdafiə sədləri və döyüş meydanında düşməni məğlub etmiş şanlı Azərbaycan ordusu tərəfindən ələ keçirilən hərbi qənimətlərin bir hissəsinin nümayiş etdirilməsi məqsədilə 12 aprel 2021-ci ildə Azərbaycan prezidenti və Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı İlham Əliyev tərəfindən açılışı edilən Hərbi Qənimətlər Parkını göstərmək olar. Park həm Azərbaycan vətəndaşları, həm də əcnəbilər tərəfindən böyük maraqla qarşılanmışdır.

Azərbaycanda müharibə turizminin inkişafı üçün aşağıdakı istiqamətlərdə tədbirlərin həyata keçirilməsi tərəfimizdən məqsəduyğun hesab edilir:

- işğaldan azad olunmuş hər bir rayon, şəhər, qəsəbə və kəndlərdə düşməyə məxsus hərbi müdafiə sədlərinin və texnikalarının bir qisminin nümayiş etdirilməsi;
- işğaldan azad olunmuş hər bir rayon, şəhər, qəsəbə və kəndlərdə düşmənin tərəfindən dağıdılmış yaşayış yerləri və milli-mədəni obyektlərin bir qisminin nümayiş etdirilməsi;
- AMEA Milli Azərbaycan Tarix Muzeyi başda olmaqla həm mərkəzi, həm də regional dövlət muzeylərində "Vətən müharibəsi" guşəsinin yaradılması, həmçinin vətən müharibəsində iştirak etmiş qəhrəmanlara məxsus eksponatların təqdim olunması və s.

Azərbaycanda turizm xidmətlərinin inkişafı həm dövlətin, həm ölkə əhalisinin maraqlarının təmin olunması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ölkədə turizm xidmətlərinin inkişafını şərtləndirən əsas məsələlərdən biri turizm regional baxımdan yanaşmaqdır. Buna səbəb ölkənin regionlarının rəngarəng olması və potensialın zənginliyidir. Fikrimizcə, regionların ayrılıqda təhlil olunması və qiymətləndirilməsi, dövlətin ali məqsədlərinə uyğun olaraq məqsədyönlü islahatları ölkədə turizm xidmətləri və onunla əlaqədar sahələrin inkişafını şərtləndirə bilər.

Y E K U N

Tədqiqatlar göstərir ki, son illərdə ölkədə aparılan məqsədyönlü islahatlar turizm xidmətlərinin inkişafı üçün böyük şərait yaradır. Lakin turizm sektorunda sahibkarlığın inkişafı üzrə problemlər hələ də qalmaqdadır. Aparılan tədqiqatlar nəticəsində belə qənaətə gəlik ki, aşağıda qeyd etdiyimiz istiqamətlərdə tədbirlərin həyata keçirilməsi Azərbaycanda turizm xidmətlərinin inkişafının təmin olunmasına şərait yaradacaqdır:

- regionlarda turistlərin yerləşmə obyektlərinin müasir tələblərə uyğunlaşdırılması;
- regionlarda turizm infrastrukturlarının - yol, su, enerji, kommunikasiya, avtopark və s. keyfiyyətinin yüksəldilməsi;
- turizm sahibkarlığının formalaşdırılması, turist və sahibkarların mənafelərinin qorunması;
- turistlərin gediş-gəliş sənədləri və qeydiyyatı işinin yaxşılaşdırılması;
- turizm sahibkarlığı üçün peşəkar kadrların və elmi təminatın yaxşılaşdırılması;
- turizmin investisiya layihələrinin güzəştli maliyyələşdirilməsi;
- Turizmin stimullaşdırılması: vergi yükünün azaldılması, vergi və ödəmələrdən azad olunma;
- turizm obyektləri və sahibkarlığın sığortalanması;
- turizm xidmətlərinə güzəştli kredit verilməsi, dövlət dəstəyi;
- turizm obyektləri və infrastrukturlarının yenidən qurulması və təkmilləşdirilməsi;
- turizm xidmətlərinin rəqabət qabiliyyətinin yaxşılaşdırılması, xidmətin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasında 2002-2005-ci illərdə turizmin inkişafına dair Dövlət Proqramı. Bakı. 2002. 8 s.
2. Azərbaycan Respublikasında 2010-2014-cü illərdə turizmin inkişafına dair Dövlət Proqramı. Bakı. 2010. 9 s.
3. Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi. Bakı. 6 dekabr 2016-cı il. 98 s.
4. Turizm haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı. 1999. 14 s. Azərbaycanda turizm. Statistik məcmuə. 2020. Azərbaycan Respublikasının Statistika Komitəsi. Bakı. 2020. 99 səh.
5. Böyük iqtisadi ensiklopediya-IV cild. Bakı. 2012. 362 s.
6. Əlirzayev Ə.Q. Turizmin iqtisadiyyatı və idarə edilməsi. Dərs vəsaiti. Bakı. 2011. 493 səh.
7. İbrahimov İ.H. Aqrar sahənin iqtisadiyyatı. Bakı. 2016. 655 s.
8. İbrahimov İ.H. Sahibkarlıq fəaliyyətinin tənzimlənməsi məsələləri. Bakı 2010.
9. İbrahimov İ.H. Regionların və işğaldan azad edilmiş ərazilərin inkişaf istiqamətləri. Bakı. 2022. 239 s.
10. Leyla Rəşid. İşğaldan azad edilmiş rayonların iqtisadi potensialı və inkişaf perspektivləri. Xalq qəzeti. 9 dekabr 2020-ci il.
11. Züfərova S. Xəzər dənizi və adalarının turizm məqsədli istifadəsi. Bakı. 2007. 542 s.
12. <http://www.azstat.org>

*Гасанов Сабухи Маис оглы,
докторант,
Азербайджанский Университет Кооперации,
E-mail: hesenov.sebui.1991@mail.ru
© Гасанов С.М., 2022*

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Р Е З Ю М Е

Целью исследования является выявление, анализ и оценка современного состояния развития предпринимательства в сфере туризма, одной из основных составляющих нефтяного сектора, которая является приоритетной для экономики Азербайджана, а также определить перспективные направления для ее развития.

Методология исследования состоит из сравнительных подходов и статистического анализа экономической литературы о текущем состоянии и динамике развития деятельности хозяйствующих субъектов, непосредственно вовлеченных в деятельность, связанную с туристическими услугами в Азербайджане.

Результаты исследования – выявлены, проанализированы и оценены проблемы, препятствующие развитию туристического предпринимательства в Азербайджане. Также был внесен ряд предложений по развитию туристического предпринимательства в Азербайджане. Улучшение или обновление туристической инфраструктуры в Азербайджане, а также развитие механизмов государственной поддержки могут стимулировать развитие туризма в стране.

Оригинальность и научная новизна исследования заключается в том, что изучено современное состояние сферы туристических услуг в республике, направления ее анализа и формирования. Также освещается современное состояние предпринимательства в сфере услуг в Азербайджане, особенно необходимость развития туристических услуг на освобожденных от оккупации территориях. Автор описывает существующие проблемы в сфере туристических услуг и определяет пути их преодоления. Вносятся предложения по путям обеспечения развития туризма.

Ключевые слова: собственность, туристические услуги, туристическая инфраструктура, социально-экономическое развитие, туристические агентства и туристические объекты.

Sabuhi Mais Hasanov,
PhD Student,
Azerbaijan Cooperation University,
E-mail: hesenov.sebuhi.1991@mail.ru
© S.M.Hasanov, 2022

DEVELOPMENT PERSPECTIVES OF TOURISM
ENTREPRENEURSHIP IN AZERBAIJAN

A B S T R A C T

The purpose of the research is to identify, analyze and assess the current state of development of entrepreneurship in the field of tourism, one of the main components of the non-oil sector, which is a priority for the Azerbaijani economy, as well as to identify promising areas for development.

The methodology of the research consists of comparative approaches and statistical analysis in the economic literature on the current state and development dynamics of the activities of business entities directly involved in activities related to tourism services in Azerbaijan.

The results of the research- the problems hindering the development of tourism entrepreneurship in Azerbaijan were identified, analyzed and evaluated. Also, a number of proposals were made for the development of tourism entrepreneurship in Azerbaijan. Improvement or renewal of tourism infrastructure in Azerbaijan, as well as the development of state support mechanisms can stimulate the development of tourism in the country.

The originality and scientific novelty of the research is that the current state of the sphere of tourism services in the Republic, the directions of its analysis and formation have been studied. The current state of entrepreneurship in the service sector in Azerbaijan, especially the need to develop tourism services in the liberated territories, is also highlighted. The author describes the existing problems in the tourism service sector and identifies ways to overcome them. Suggestions are made on ways to ensure the development of tourism.

Keywords: ownership, tourism services, tourism infrastructure, socio-economic development, travel agencies, the main indicators of tourism organizations.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
27.01.2022
Təkrar işləməyə göndərilmişdir:
03.02.2022
Çapa qəbul olunmuşdur: 08.02.2022

Дата поступления статьи в редакцию: 27.01.2022
Отправлено на повторную обработку: 03.02.2022
Принято к печати: 08.02.2022

The date of the admission of the article to the editorial office: 27.01.2022
Send for reprocessing: 03.02.2022
Accepted for publication: 08.02.2022